INVÄNDIG RESTAURERING OCH ÄNDRING AV VÄRMESYSTEM I RAMSELE NYA KYRKA

RAMSELE FÖRSAMLING, SOLLEFTEÅ KOMMUN

Länsmuseet Västernorrland
Kulturmiljöavdelningens rapport nr 2005:1
Hjördis Ek / Bodil Mascher

Innehåll:

	Sid.
INLEDNING	3
BESKRIVNING OCH HISTORIK	3
PLANERADE ÅTGÄRDER	4
UTFÖRDA ÅTGÄRDER	4
KÄLLOR	7

INLEDNING

Under tiden mars - juni 2004 gjordes invändiga konserverings- och målningsåtgärder i Ramsele nya kyrka, Ramsele församling, Sollefteå kommun. Länsstyrelsens i Västernorrland beslut 2002-02-08 dnr 433-3625-02 har lämnat tillstånd till åtgärden i enlighet med åtgärdsprogram som upprättats av Länsmuseet Västernorrland. Kyrkans invändiga målningsarbeten har utförts av Per Halvarsson. Generalentreprenör: Jämtfasad AB, som utfört målningsarbeten. Konservator har varit Anders Persson, Målerikonservator i Dalarna.

Ny värmeinstallation har installerats enligt Program för ombyggnad av värmesystem upprättat av Leif Markström 2002-03-15.

Länsmuseet Västernorrland har utfört antikvarisk kontroll enligt Länsstyrelsens villkor. Syftet med kontrollen är att den antikvariske experten tillför nödvändig kunskap om traditionella material och arbetsmetoder, i förekommande fall förtydligar och preciserar de kulturhistoriska värdena i detaljdiskussioner och avgör utifrån kulturhistoriska ställningstaganden beslut om insatser under arbetets gång. Avsikten är också att den antikvariska kontrollen skall öka vår kännedom och kunskap om de kulturhistoriska värdena som Ramsele nya kyrka besitter och underlätta bevarandet av dessa värden. Den antikvariska kontrollanten skall dokumentera arbetet och sammanställa det i en rapport.

Från Länsmuseet Västernorrland har Hjördis Ek deltagit som antikvarisk kontrollant. Rapportsammanställningen Hjördis Ek / Bodil Mascher. Fotografier: Hjördis Ek. Omslaget visar Ramsele nya kyrka efter restaureringen neg. 04-26:21.

Ärendets dnr är 2002 / 00067.

Antikvarisk kontrollant för konserveringsarbeten har varit Lennart Kristiansson, Länsmuseet Västernorrland, som har sammanställt en separat konserveringsrapport.

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Ramsele nya kyrka är en lång, rektangulär, vitputsad kyrka av natursten byggd 1857-58, delvis efter planritningar från 1854 av arkitekten Ludvig Hawerman, bror till conducteuren vid Överintendentämbetet Johan Adolf Hawerman som 1835 hade ritat ett förslag till en oktogon träkyrka med förlängda korsarmar, som således ej kom till utförande. Man följde i stället stora delar av byggmästaren korpral Lagerstrands förslag. Kyrkan fick exempelvis ett fyrsidigt torn i stället för åttkantigt. På korväggen finns en fondmålning med skenperspektiv och en illusorisk blå drapering som täcker de båda dörrarna till sakristian. Över altaret står korset med svepduken inom en målad nisch mot en bakgrund av palmer. Målningarna utfördes av jämtlandsmålaren Göran Sundin, som avled år 1857 under det pågående arbetet med målningarna. De fullbordades av hans lärling Anders Norberg. Predikstolen, som ursprungligen fanns ovanför altaret, ersattes 1892 av en fristående predikstol omarbetad av Fredrik Liljekvist. Koret har, liksom domkyrkan i Härnösand, ett högt ljusinfall i östra väggen (omslaget). Under kyrkans sydvästra del finns en källare som inrymmer pannrum och bränsleförråd. Kyrkan restaurerades på 1930- talet och den senaste interiöra upprustningen

skedde 1952-55. Åren 1992-93 gjordes en läktarunderbyggnad för att inrymma lillkyrka, kapprum, toalett och trappa. De ursprungliga läktartrapporna finns kvar i vapenhuset. I Ramsele finns även den gamla 1200- talskyrkan bevarad, men den används endast sommartid.

PLANERADE ÅTGÄRDER

Kyrkans interiör hade behov av en genomgripande upprustning, eftersom en sådan inte hade utförts sedan slutet av 1950-talet. Vid inbyggnaden under läktaren 1992-93 gjordes dock en upprustning av denna del. Innerväggarna i kyrkorummet var nedsmutsade och behövde rengöras. Även brädtaket under orgelläktaren var i behov av rengöring. Det obehandlade trägolvet i kyrkorummet behövde däremot inte åtgärdas. Fönsterbågarna behövde ses över, äldre färg tas bort och ommålas med linoljefärg. Ommålning föreslogs på pelare, kyrkvärdsbänkar och bänkinredning, eftersom färgskiktet uppvisar omfattande skador. Bänkdörrarna ska rengöras och bättras, liksom dörrpartierna i kyrkorummet. Korets blåfärgade kupoltak var krackelerat och fläckigt och hade en ojämn struktur, vilket kan ha orsakats av temperaturväxlingar och fuktvariationer. En kraftigare spricka måste lagas av konservator.

Kyrkan hade tidigare en oljedriven radiatoruppvärmning med het ånga. Gjutjärnsradiatorerna är placerade under fönstren i kyrkorummet. Man ville byta till ett vattenburet värmesystem för att minska driftskostnaderna. Målsättningen var också att åstadkomma en intermittent uppvärmning med bättre värmestyrning och därmed ett mera gynnsamt klimat för de kyrkliga inventarierna. I samband med utbyggnaden under läktaren monterades el-radiatorer.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Kyrkans väggar har ommålats i samma kulör som tidigare. Väggarna var ursprungligen målade med kalkfärg men hade senare påmålats med emulsionsfärg. När väggarna hade rengjorts var bättringsfärgen mörkare, eftersom den hade anpassats till de nersmutsade väggarna. Då beslöt man att måla om väggarna med emulsionsfärg i samma kulör som den ursprungliga kalkfärgen. På fondväggens dekormålning på puts har bomställen vid sprickor med sämre vidhäftning stabiliserats med Acronal 300 D och AVAc. Putsbortfall har spacklats med linoljespackel. På orgelläktaren har man sparat en referensyta som visar färgen före den senaste etappens restaurering.

Pelare och kolonner har målats om av konservator och större sprickor har åtgärdats. Det nedersta pelarparet, som har blivit inbyggda i läktarunderbyggnaden, hade en felaktig målningsbehandling med täckmålning och bronsering av kapitälet. Dessa har målats om likt övriga pelare och kolonner. Fondväggens målning, kors, altarbord, altarring, triumfbåge, predikstol med barriär och trappa, läktarbarriär och orgelfasad har åtgärdats av konservator genom fästning av färgflagor, fixeringar, retuscheringar och komplettering av förgyllning enligt programmet.

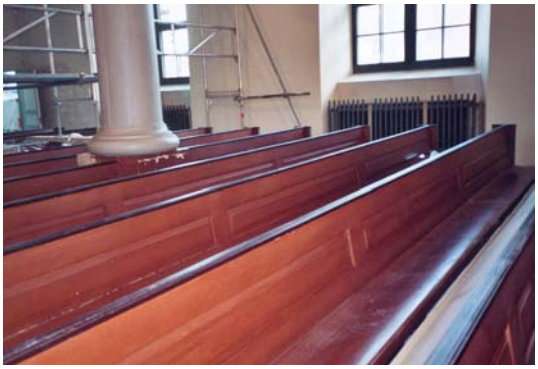

04-19:6. Bänkar före målning.

04-26:25. Bänkar efter målning.

03-164:18A.Kolonn före konservering.

04-19:11. Kolonn efter konservering.

04-26:29. Koret efter konservering.

04-19:7. Radiatorskydd.

04-44:31. Främre bänkskärm.Givare till bänkvärmare (före målning av givare).

Den breda, oljefärgsmålade brädpanelen på undersidan av läktartaket har rengjorts. Kupoltakets sprickor har lagats med pigmenterat spackel och den blåfärgade ytan har bättringsmålats. Bänkinredningens rödbruna kulör har också bättringsmålats. Bänkdörrarna är målade i två grå kulörer och speglarna är ådringsmålade. Delar av bänkskärmarnas ramverk

har ommålats, men i övrigt har endast bättringsmålning utförts. Det panelklädda, tunnvälvda innertaket i långhuset, vilket skulle rengöras enligt programmet, åtgärdades inte.

När upprustningen genomfördes utfördes en del tilläggsarbeten. I vapenhuset har man åtgärdat smärre putsskador på väggarnas nedre del orsakade av saltutfällningar och målningsbättrat ytorna. I vapenhuset har rostiga gångjärn rostskyddats och ommålats. Sakristians väggar har ommålats med emulsionsfärg liksom i kyrkorummet. Sakristians golv med smala, klarlackade bräder har slipats.

Kyrkans invändiga upprustningsarbeten har utförts enligt det godkända programmet. Interiörens kulturhistoriska värden har tagits väl tillvara.

Värme

I kyrkans källare har värmeanläggningen från 1932 ersatts av en ny pelletsvärmepanna med ett förråd för pellets. Värmen leds via det befintliga värmerörsystemet under bjälklaget, som alltså inte är synligt i kyrkorummet.

Nya vattenburna bänkvärmare har installerats, som understödjer befintligt system med gjutjärnselement, som har återanvänts. Gjutjärnsradiatorerna får nu vattenburen värme i stället för ånga som tidigare. Trägallren, målade i en blågrön kulör, har fått sitta kvar. De tillkom som skydd för elementen, eftersom ångburna element kan bli kraftigt upphettade. På bänkskärmens framsida mot koret är givaren för bänkvärmare och väggradiatorer placerade. Den monterades på södra sidan och målades in i bänkskärmens kulör. På norra sidans bänkskärm finns sedan förut högtalar- och mikrofonuttag.

I läktarunderbyggnaden, som inrymmer lillkyrka, har man installerat nya radiatorer med vattenburet system. Rören till radiatorerna har målats in i sockelfärgen.

KÄLLOR

Markström, Leif: Program för ombyggnad av värmesystem 2002-03-15.

Kyrkobyggnader 1760-1860. Del 4. Riksantikvarieämbetet 1997.

Telhammer, Ingrid: *Ådalens kyrkor*, 1982.